

УДК 316.472.47+061.2

Сидорчук О.Г.,*кандидат наук з держ. управління, доцент
ЛРІДУ Національної академії державного
управління при Президентові України,
м. Львів***Панькова О.В.,***к.с.н., доцент Інституту економіки промисловості НАН України,
м. Київ*

РЕСУРСИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ПРОЦЕСАХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ

В статті розкрито можливості розширення ресурсного забезпечення соціальної безпеки України за рахунок залучення соціальних ресурсів громадянського суспільства. Запропоновано систему основних напрямів залучення соціальних ресурсів громадянського суспільства до забезпечення соціальної безпеки держави та її регіонів.

Ключові слова: соціальна безпека, соціальні ресурси, громадянське суспільство, державне управління

Події, що відбуваються в Україні, ставлять під загрозу керованість суспільними процесами, актуалізують питання забезпечення всіх складових національної безпеки держави та її регіонів, в тому числі і соціальної. Неможливість захистити навіть базові потреби і інтереси громадян створюють соціальну напруженість та, як наслідок, реальну загрозу керованості внутрішніх процесів в державі та можливостям подолання глибокої системної кризи, в якій опинилась Україна та її регіони. Забезпечення соціальної безпеки українського суспільства (яка розуміється як складова загальнонаціональної безпеки) доцільно зробити центральним концептом, навколо якого буде структуруватися діяльність всіх гілок влади на всіх її рівнях, бо саме гарантування як мінімум базового рівня соціальної безпеки за її основними складовими є необхідною передумовою сприйняття суспільством та успішної реалізації всіх інших реформ.

На сьогодні забезпечення соціальної безпеки в умовах вкрай обмеженої ресурсної бази – фінансової, соціальної, кадрової та ін. відбувається із значними складнощами, особливо коли держава не проявляє ефективності впливу на соціально-економічну і суспільно-політичну ситуацію. Тому пошук нових ресурсів і способів мобілізації та ефективного використання наявного ресурсного потенціалу суспільства, особливо на регіональному та місцевому рівнях, є особливо актуальним. Саме зараз відбуваються процеси становлення, згуртування громадян

країни, розкривається значний потенціал громадянської самоорганізації. Мобілізація ресурсів на основі процесів соціальної самоорганізації, набутий українським суспільством протягом останніх двох років вже дав позитивний ефект в питаннях збереження людського потенціалу країни та її регіонів. Зважаючи на це, розвиток та залучення цього потенціалу до процесів реформування та розвитку суспільства наразі має стати одним з основних завдань органів державного управління. В контексті управлінської діяльності це потребує створення системи відповідних механізмів (організаційно-управлінські, правові, економічні, інформаційно-комунікативні, фінансові, кадрові). З урахуванням значної регіональної специфіки України ключовим рівнем розробки та реалізації таких механізмів доцільно зробити регіональний рівень. Актуалізується проблема розробки та впровадження системи механізмів розвитку та залучення ресурсів громадянського суспільства до забезпечення соціальної безпеки на національному та регіональному рівнях з огляду на те, що такі ресурси є складовою ресурсної системи розвитку регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні і зарубіжні науковці предметно досліджують ці проблеми і на теоретичному, і на практичному рівнях. Популярним є використання теоретичного підґрунтя «класичної теорії соціальних ресурсів» [1, с. 5–46; 2; 3, с. 28–36; 4, с. 77–94], яка у свою чергу є розвитком теорії соціального обміну. Узагальнено представники цього напрямку відносять поняття «Соціальний ресурс» до «будь-якого продукту – матеріального або символічного – який передається через міжособистісну поведінку», «все, що може передаватися від однієї людини до іншої», «що-небудь, що передається, в міжособистісній ситуації» або «будь-яка річ, реальна або символічна, яка може стати об'єктом обміну між людьми». Соціальні ресурси, як чинник розвитку держави та регіонів, досліджуються значною кількістю представників економічної науки, а як чинник розвитку суспільства знаходить прихильників теорії соціоморфогенеза, яка визначає спроможності соціальних систем до радикального оновлення (П. Штомпка). М. Вебер, Т. Парсонс, Н. Смелзер, Д. Белсе розкривають значущість потенціалу саморозвитку в структуруванні нових соціальних відносин. Е. Хиген вводить поняття «інноваційна особистість», на розвиток якої має бути спрямована система суспільних відносин, адже саме це гарантує успішне економічного зростання. В роботах М.Добрі соціальні ресурси розглядаються в контексті інтернаціоналізації діяльності. В теорії структуризації Є. Гідденса пропонується участь соціально-компетентних акторів в критичному аналізі соціальних змін, а також у розробці шляхів досягнення цілей і характері власної участі у перетвореннях. Він вважає, що ресурс довіри є основною умовою розвитку сучасного суспільства. Саме у ролі механізму узгодження децентралізації та соціальної згуртованості (солідарності) можуть виступати громадські об'єднання (офіційно

zareestrovani ta neformalni) i sotsialni mereshi, vsyu suкупnist' yakih poznachayut' ponyattiyami «tretiy sektor» abo «hromadyans'ke suspiyl'stvo». Dlya t'ogo neobkhidnym e doslidzhennya mekhanizmv rozvytku resursiv instytutiv hromadyans'koho suspiyl'stva, aktualizatsiya yakih dozvolit' im realizuvaty sviy potentsial yak sub'ektiv miscevoho ta rehional'nogo sotsial'nogo rozvytku.

Okreimym pytanniam, sho potrebuє virishennya, zalyshayetsya rozrobka ta vprovadzhennya mekhanizmv zabezpechennya sotsial'noyi bezpeki suspiyl'stva, yak na natsional'nomu, tak i na rehional'nomu ta miscevomu rivnyakh. Roboty N.V. Kolenidi [5, s. 27–32] mayut' v t'omu plani znachnu tsinnist', bo vona viznachae mekhanizm zabezpechennya sotsial'noyi bezpeki yak tsilisnu systemu, «funktsionuvannya yakoї napravlene na pereshkodzhannya vyniknenniu, poslablennya abo podolannya zagroz sotsial'noyi bezpeki ta pidvyshchennya ii rivnya shlyahom vplyvu organiv derzhavnoyi vlady, miscevoho samovryaduvannya, hromads'kikh organizatsiy ta samikh hromadyan na sotsial'ni protsesy v suspiyl'stvi, sho pov'yazano z vykorystannya riydu metodiv, zakhodiv, instrumentiv i vazheliv z urakhuvannya zagal'nopriynytykh tsyntsypiv i kryteriyv».

V strukturi t'ogo mekhanizmu avtor viokremlyuє metody (ekonomichni, organizatsiyni, pravovi), resursne zabezpechennya (finansove, normativno-pravove, informatsiynе, kadrove), a takozh takі skladovi, yak tsyntsypy, instytutsiyi, zakhody, instrumenty, vazheli vplyvu. V tsilomu pogydzhuyuchys' iz takim viznachenniam, ne mozhna ne vidznachyty yoho pevnu statychnist' ta zagal'nyi kharakter – faktychno voно yavlyae soboyu strukturovaniy perelik skladovykh chastyin takoho mekhanizmu.

Zmistovne napovnennya takoho zagal'nogo rozuminnya mekhanizmu zabezpechennya sotsial'noyi bezpeki ta dovedennya yoho do rivnya praktichnoyi diyal'nosti na vsix rivnyakh (natsional'nomu, rehional'nomu, miscevomu) mozhlyve lyshе v konteksti analizu skladovykh sotsial'noyi bezpeki, stanu vzasmodyi sub'ektiv ii zabezpechennya ta osnovnykh chynnykiv, sho na neї vplyvayut'. Takozh tsyntsypove znachennya dlya rozrobky ta vprovadzhennya diєvykh mekhanizmv zaluchennya resursiv hromadyans'koho suspiyl'stva maє doslidzhennya struktury, stanu, dynamiky ta spetsyfiky tsykh resursiv [6]

Meta doslidzhennya – viznachyty systemu osnovnykh napryamiv zaluchennya resursnogo potentsialu hromadyans'koho suspiyl'stva do zabezpechennya sotsial'noyi bezpeki Ukrainy ta ii rehioniv.

Vykklad osnovnogo materialu doslidzhennya. Sotsial'na bezpeka derzhavy ta ii rehioniv povynna spryamovuvaty'sya na garyntuvannya konstytutsiynnykh prav i svobod lyudyny i hromadyanyna; zmitsnennya politychnoi i sotsial'noyi stablynosti v suspiyl'stvi; rozvytok hromadyans'koho suspiyl'stva, yoho demokratsychnnykh instytutiv; stvorennya sotsial'no oriєntovanoi rynkovoї ekonomiky ta zabezpechennya postiy'nogo zrostantnya rivnya zhyttya i dobrobutu naselennya; rozvytok dukhovnosti, moral'nykh zasady, intelektual'nogo potentsialu ukraїns'koho narodu,

зміцнення фізичного здоров'я нації, створення умов для розширеного відтворення населення [7].

Протягом останніх двох років ми є свідками того, що українське громадянське суспільство стає більш зрілим, накопичує власний досвід діяльності, проте одночасно загострюється необхідність у становленні і розвитку політичної і правової культури громадян, колективної і індивідуальної відповідальності за наслідки власних дій. В Україні на сьогодні сформувалася значна кількість реально діючих інститутів громадянського суспільства (об'єднань громадян, волонтерських рухів), до складу яких входять в тому числі і висококваліфіковані спеціалісти в тих чи інших галузях. Також значною є підтримка діяльності громадського сектору з боку бізнесу та громадян (в першу чергу в контексті захисту територіальної цілісності держави, допомоги вимушеним переселенцям з тимчасово окупованих територій).

Розвиток інститутів громадянського суспільства в Україні свідчать, що основним змістом діяльності щодо залучення соціальних ресурсів інститутів громадянського суспільства до забезпечення соціальної безпеки на національному та регіональному рівнях має стати створення всіх необхідних умов та можливостей для конструктивної соціальної взаємодії усіх суб'єктів забезпечення соціальної безпеки. Вирішення цього завдання потребує створення дієвих механізмів інституціоналізації взаємодії громадянського суспільства, влади та бізнесу в сфері забезпечення соціальної безпеки на національному та регіональному рівнях через реалізацію наступних напрямів діяльності:

- Формування та розвиток відповідної інфраструктури взаємодії громадянського суспільства і держави в сфері забезпечення соціальної безпеки, в першу чергу – інфраструктури регіонального рівня.

- Розробка та реалізація нормативно-правового забезпечення діяльності інститутів громадянського суспільства, зокрема – в сфері забезпечення соціальної безпеки.

- Забезпечення науково-методичної та інформаційно-комунікативної підтримки практичної діяльності в цій сфері.

- Залучення інститутів громадянського суспільства до розробки та реалізації державних програм та стратегій із забезпечення соціальної безпеки.

- Створення систем зворотного зв'язку та системи постійного соціологічного моніторингу стану соціальної безпеки в регіонах України по ключових показниках, в тому числі – і щодо участі інститутів громадянського суспільства у вирішенні актуальних соціально-економічних проблем.

Реалізація цих напрямів означає необхідність створення системи відповідних взаємоузгоджених механізмів – нормативно-правових, організаційно-управлінських, фінансових, консультативно-методичних, інформаційних та інших – спрямованих на залучення потенціалу

громадської самоорганізації та соціальних ресурсів різноманітних інститутів громадянського суспільства до забезпечення соціальної безпеки на національному та регіональному рівнях. Такі механізми повинні забезпечити залучення соціальних ресурсів громадянського суспільства до реалізації наступних пріоритетних завдань щодо забезпечення соціальної безпеки:

- становлення відносин суб'єктності між громадянським суспільством, державою, бізнесом щодо забезпечення соціальної безпеки на регіональному рівні;
- забезпечення інформаційної безпеки регіонів, в першу чергу – на територіях, що постраждали внаслідок збройного конфлікту;
- впровадження відповідної державної політики щодо реінтеграції Донбасу, започаткування соціального моніторингу стану та рівня соціальної напруженості на постраждалих територіях;
- залучення лідерів громадських організацій, волонтерських рухів до процесів прийняття та реалізації управлінських рішень;
- становлення механізмів ефективної соціальної комунікації між органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, територіальними громадами, громадськими об'єднаннями, бізнесом.

Механізми залучення соціальних ресурсів громадянського суспільства для забезпечення соціальної безпеки України та її регіонів мають включати наступне:

1. За безпосередньої участі інститутів громадянського суспільства необхідно створювати національної мережі регіональних ресурсно-моніторингових центрів (РМЦ) як інструменту забезпечення ефективного та скоординованого залучення потенціалу громадянського суспільства до забезпечення соціальної безпеки на регіональному та місцевому рівнях. До основних функцій таких ресурсно-моніторингових центрів можуть бути віднесені:

- реалізація пілотних проектів з метою пошуку дієвих механізмів залучення інститутів громадянського суспільства до вирішення проблем, пов'язаних із забезпеченням соціальної безпеки суспільства;
- моніторинг стану та динаміки соціальної безпеки відповідних регіонів (за основними її складовими та напрямками забезпечення), завчасне виявлення існуючих загроз;
- забезпечення методологічної, методичної та інформаційно-комунікативної підтримки взаємодії регіональних та місцевих органів влади з інститутами громадянського суспільства та громадськістю щодо питань забезпечення соціальної безпеки на регіональному та місцевому рівнях;
- розробка та проведення тематичних науково-практичних семінарів та тренінгів для представників влади, бізнесу та громадських організацій щодо питань забезпечення узгодженої взаємодії при

вирішенні питань соціальної безпеки (за основними її складовими і напрямками забезпечення);

- розповсюдження набутого досвіду залучення інститутів громадянського суспільства до забезпечення соціальної безпеки.

2. Удосконалення нормативно-правових механізмів щодо обов'язкового включення питань соціальної безпеки (за її основними складовими та напрямками забезпечення) та розвитку громадянського суспільства до переліку пріоритетних напрямів діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування на всіх рівнях (в межах їх компетенції та із відповідною конкретизацією).

3. Розробка системи моніторингових показників щодо участі інститутів громадянського суспільства у забезпеченні соціальної безпеки.

4. Активізація міжнародного співробітництва у сфері розробки та впровадження механізмів забезпечення соціальної безпеки суспільства за її основними складовими, зокрема – адаптація прийнятного до українських умов світового досвіду участі інститутів громадянського суспільства у забезпеченні соціальної безпеки.

5. Залучення ресурсної бази і кадрового потенціалу науково-дослідницьких установ (вищі навчальні заклади, установи НАН України та ін.) та громадських організацій до проведення відповідних науково-прикладних робіт із вивчення, адаптації та розробки дієвих механізмів залучення потенціалу інститутів громадянського суспільства до забезпечення соціальної безпеки, а також до реалізації пілотних проектів і розробки відповідних нормативно-правових актів, стратегій та програм різного рівня.

6. Сприяння активізації участі інститутів громадянського суспільства у забезпеченні соціальної безпеки через організацію та проведення круглих столів, конференцій та інших заходів, спрямованих на залучення їхнього потенціалу до вирішення проблем соціальної безпеки суспільства. Відповідні заходи на регіональному рівні доцільно організовувати на базі ресурсно-моніторингових центрів, мова про які йшла вище.

7. Створення Фонду підтримки громадської самоорганізації (ФПГС) в сфері соціальної безпеки із мережею його регіональних представництв. Фонд доцільно створити за участі держави, бізнесу та громадських організацій. Основне завдання Фонду – фінансова підтримка діяльності інфраструктури розвитку громадянського суспільства та залучення його потенціалу до забезпечення соціальної безпеки (ресурсно-моніторингові центри, інтернет-портал), а також фінансування перспективних соціальних проектів, спрямованих на вирішення гострих соціальних проблем та забезпечення соціальної безпеки, що реалізуються за участі інститутів громадянського суспільства.

8. Забезпечення розвитку міжмуніципального співробітництва громад, як інструменту вирішення соціально-економічних та екологічних

проблем, для об'єднання обмежених ресурсів (фінансових, кадрових та ін.), збільшення шансів на отримання грантового фінансування від міжнародних фінансових інституцій.

9. Розробка та впровадження міжрегіональних проектів з об'єднання зусиль територіальних громад міст і районів, які не постраждали від бойових дій, з тими, що постраждали, з метою поєднання ресурсів, налагодження міжрегіональної взаємодії та взаємодопомоги, формування відчуття єдності та цілісності України.

10. Розробка оновленої Стратегії забезпечення соціальної безпеки України та її регіонів. Основною метою цієї Стратегії має стати створення та інституціоналізація системи механізмів забезпечення соціальної безпеки суспільства, включаючи питання створення та функціонування відповідної інфраструктури, нормативно-правового, організаційно-управлінського та фінансового забезпечення. Обов'язковим суб'єктом розробки та реалізації стратегії повинно стати громадянське суспільство, а обов'язковим її елементом – напрями і заходи щодо розвитку інститутів громадянського суспільства та залучення їхнього потенціалу до забезпечення соціальної безпеки.

Визначені заходи розкривають основні напрями і зміст діяльності із залучення потенціалу громадської самоорганізації та інститутів громадянського суспільства до забезпечення соціальної безпеки, в першу чергу – на регіональному рівні. Практична реалізація сприятиме, з одного боку, розвитку громадянського суспільства в Україні та становленню реальної демократії, а з іншого – дозволить значно ефективніше долати загрози та виклики, які виникають в контексті подій останніх двох років та ставлять під загрозу соціальну безпеку української держави та її регіонів.

Список використаних джерел

1. Методика – програма проведення наукових досліджень ІЕП НАНУ України (2015 р.) http://iep.donetsk.ua/uch_sovet/contents/09_04_2015/Metodika.pdf
2. Соціальна безпека: теорія та українська практика: Монографія / І. Ф. Гнибіденко, А. М. Колот, О. Ф. Новікова та ін.; За ред. І. Ф. Гнибіденка, А. М. Колота, В. В. Рогового. – К.: КНЕУ, 2006. – 292 с.
3. Сидорчук О. Залучення ресурсного потенціалу громадянського суспільства до забезпечення соціальної безпеки України / Сидорчук О. // Україна: аспекти праці. – 2015. – №2. – С. 28-34.
4. Foa, E.B., Foa, U.G. Resource theory: Interpersonal behavior as exchange // Social exchange: Advances in theory and research / K. J. Gergen, M. S. Greenberg, & R. H. Willis (Eds.). – New York: Plenum Press, 1980 – pp. 77–94
5. Коленда Н.В. Соціальна безпека населення та її основні складові. /

- Н.В. Коленда // Науковий журнал «Збірник наукових праць SWorld», зареєстрований в наукометричній базі РИНЦ. – Випуск 1. Том 32. – Одеса: КУПРИЄНКО, 2013. – С. 27-32.
6. Панькова О.В., Касперович О.Ю., Іщенко О.В. Теоретичні засади залучення соціальних ресурсів громадських об'єднань на потреби розвитку регіонів в умовах децентралізації / Панькова О., Касперович О., Іщенко О. // Український соціум. – 2015. – №3. – С. 20-28
7. Закон України «Про основи національної безпеки України» // Відомості Верховної Ради України, 2003. – №36, ст.351 зі змінами від 27.03.2014. – №22, ст. 816.

***Summary.** The authors revealed the possibility of resource provision of social security of Ukraine by attracting social resources of civil society. Determined the main directions of social security of the country and its regions in the conditions of strengthening of civil activity*

***Key words:** social security, social resources, civil society, governance, public administration.*